

Визвольні змагання 1917 року на сторінках "Черниговских губернских ведомостей"

Вихід у світ проурядових російськомовних видань, якими були "Черниговские губернские ведомости", ускладнювався жорсткими цензурними межами. Наступ уряду на будь-які прояви національної окремішності протягом попередніх періодів функціонування часопису призвів до знищення основних тематичних напрямів: висвітлення політичного, соціально-економічного та культурного життя губернії та Наддніпрянщини.

Лише Лютнева революція 1917 року сприяла значним позитивним зрушенням у фактичному наповненні видання. Одразу ж після зміни державної влади відбулася остання зміна формату. Коли у березні 1917 року було створено Центральну Раду, "Черниговские губернские ведомости" почали висвітлювати її діяльність. Офіційна частина поділялася на дві рубрики:

- вісті із Петрограда (рішення Тимчасового уряду, звернення міністрів, новини з фронтів), надруковані російською мовою;
- україномовні новини з Києва (звіти засідань Центральної Ради, звернення до населення, обговорення найбільш актуальних внутрішніх і зовнішніх новин).

На жаль, номери 1917 року збереглися найгірше, але матеріали доступних дослідникам примірників дозволяють простежити розвиток подій в Україні та висвітлення боротьби за незалежність у "Черниговских губернских ведомостях" – колишньому проурядовому виданні.

Дослідники історії України початку ХХ ст. характеризують Лютневу революцію як "історичну поразку правих та правоцентристських сил, які до цього часу управляли Росією" [1]. Суспільні симпатії змістилися у бік тих партій і течій, які не були пов'язані з минулими політичними комбінаціями російського самодержавства. Влада і майбутнє величезної країни опинилися в руках опозиційної політичної еліти, яка швидко зорієнтувалася у складній ситуації і виводила державу із затяжної кризи.

Новий режим у соціальному плані спирався на тимчасовий компроміс між заможними прошарками суспільства та його трудящими верствами [2]. Представники буржуазії вважали, що у справі проведення реформування достатньо обмежитися усуненням царя і його уряду від владних повноважень та встановленням політичної демократії. Це само собою сприятиме стабілізації ситуації і переможному закінченню війни разом із

союзниками по Антанті. У "Черниговских губернских ведомостях" проводилася думка про особливу роль Установчих зборів. На них покладалося завдання вирішити долю колишньої імперії.

Населення України чекало від демократичної влади продовження реформ, насамперед покращання соціального становища: подолання дефіциту, інфляції, справедливого розподілу матеріальних благ, розв'язання земельної проблеми і, звичайно ж, закінчення війни. Суспільна думка створила нові ілюзії: демократія повинна швидко й ефективно вирішити усі проблеми, які привели до ліквідації монархії.

Тривале існування такої системи було можливим лише за певних поступок: уряд мусив провести радикальні зміни і контролювати рівень суспільного напруження, якнайшвидше вивести країну з війни. Населення, у свою чергу, мало терпляче чекати результатів змін. Натомість військові дії тривали, економічні негаразди посилювалися. Загострювалися соціальні конфлікти в селах, між власниками підприємств і робітниками. Політизовані армія і флот втрачали дисципліну і боєздатність [3].

У вказаний період активізується національний рух. Нові історичні обставини вимагали децентралізації управління державою, перерозподілу влади на користь створених національною елітою органів управління. Підтримка федералістичних ідей постійно зростала.

Тимчасовий уряд не мав чіткої позиції у жодному з цих питань. До травня 1917 року планувалося ведення війни відповідно до планів імперського військового керівництва, періодично з'являлися проекти про зміну умов співпраці з Антантою, насправді ж бойові дії проводилися зі змінним успіхом.

Певного компромісу досягли лише в економічних питаннях улітку 1917 року, але бажаних результатів він не приніс. Схема поєднання приватної ініціативи, іноземних інвестицій та поміркованого державного регулювання насправді призвела до запровадження державної монополії на торгівлю деякими товарами і позитивного ефекту не мала.

Не простежується чітке бачення авторами "Ведомостей" вирішення національного питання. Кадети виступали проти територіального поділу, але допускали надання деяким народам обмеженої автономії. Есери та меншовики закликали дочекатися рішення Установчих зборів. Таке "тупцювання", за словами О.Керенського [4], аж ніяк не сприяло посиленню авторитету влади серед громадськості. Не дивно, що все більший вплив на суспільну думку здійснювали більшовики, які обіцяли суспільним верствам бажані "мир, землю і загальний добробут". Національна опозиція на противагу першим закликала більше уваги приділяти вирішенню місцевих національних питань.

Виникнення Української Центральної Ради (яка з березня 1917 року до квітня 1918 року була організаційним центром українського національно-визвольного руху) стало центральною подією процесу демократизації суспільного життя, що знайшло відображення на сторінках "Черниговских губернских ведомостей". З одного боку, ліквідація імперської монархічної системи відіграла роль каталізатора, з іншого – Тимчасовий уряд не поспішав виконувати вимоги суспільства, яке чекало від нього набагато рішучіших кроків.

Суспільство вбачало у Центральній Раді можливість швидше та ефективніше впливати на внутрішню ситуацію, українці покладали на неї надії національного відродження, поліпшення економічного становища і виходу із виснажливої війни.

Аналізуючи публікації у "Черниговских губернских ведомостях", можемо зробити висновок про симпатії редакції часопису. Повідомлення з Петрограда розміщувалися на першій-другій сторінках офіційної частини, в основному, подавалися без коментарів. Зберігалися зміст і форма матеріалів, які надходили з російської столиці. Наприклад, заклик до громадськості захищати свою Вітчизну на фронтах і не допускати масових втеч із фронту [5] надруковано, напевно, за зразком документів Міністерства внутрішніх справ часів імперії.

"Місцевий відділ" складався із хронік засідання Малої Ради, закликів до читачів, звернень управлінців та членів Ради, проектів різноманітних документів. Нововведенням 1917 року стала двомовність випусків. Хроніки національно-визвольної боротьби велися українською, причому редакція допускала невеличкі коментарі. Окрім політичних та економічних питань, велику увагу приділяли культурному розвитку України.

Питання церкви планувалося вирішити, скликавши Всеукраїнський церковний собор. У зверненні до українців зазначалося, що за Гетьманщини народ був вільним, "але, з'єднавшись з царською Москвою, втратив свою волю не лише державну, а й навіть церковну" [6]. В умовах відбудови власної самостійності необхідно сприяти утворенню Автокефальної церкви. Це рішення було підтримане III військовим з'їздом. Наприклад, в одній зі статей констатується: "Проте росіяни, позбувшись царя світського, опинилися під владою Московського патріарха, який прагне укинути й український народ у духовну неволю" [7]. Таким чином, релігійне питання було болісним і на першому етапі розбудови самостійності. Вище російське православне духовництво прагнуло зберегти свій вплив на українських віруючих, що суперечило інтересам молодії української держави. Розбудова власної незалежної церковної організації

визначалася як одне з першочергових завдань, оскільки це сприяло піднесенню авторитету національних органів влади серед віруючих. Недарма до статті додається побажання скликати Собор якомога швидше, тому усі небайдужі повинні були докласти зусиль до подолання реакційного опору.

Щодо економічних питань, то Центральна Рада не проаналізувала усіх прорахунків своїх російських колег. Звичайно, матеріали "Ведомостей" не дають можливості повною мірою вивчити політику національного уряду у цій сфері. Мало місце обговорення Статуту Крайового Українського земельного комітету та проекти забезпечення ефективного функціонування фінансової системи.

Як повідомляли "Ведомости", земельний комітет мав стежити за перерозподілом землі, але основні його функції розкривалися повною мірою лише після проведення Установчих зборів. Часопис широко інформував про діяльність земського комітету, зокрема, з публікацій ми дізнаємося, що передбачалося забезпечувати недоторканність приватної власності, оскільки держава не має права самовільно позбавляти особу її майна [8]. Пізніше комітет працював би за принципами Селянського поземельного банку, тобто передавав селянам земельні володіння з державного фонду, за рахунок державних дотацій викупав маєтки у великих землевласників і продавав за доступними цінами усім бажаючим. На жаль, у той час проект залишився на папері. Але цей матеріал дає можливість простежити суспільні настрої.

Мала рада опікувалася і поточними економічними питаннями. Наприклад, у часописі розміщувалися пояснення з приводу оподаткування: усі прибутки спрямовувалися до "скарбу УНР". На основі загальних надходжень Рада планувала створити Головну скарбницю і вже з неї розподіляти видатки. Замість "Государственного банка" Російської імперії тимчасово працював Український державний банк, керуючись у своїй діяльності старим уставом [9]. Надалі вважалося доцільним розробити проекти залучення іноземних інвестицій, але в умовах війни це викликало значні труднощі. До того ж без рішення Установчих зборів неможливо було визначитися з остаточними засадами економічної політики.

Цікавою, на наш погляд, є ідея друкування власної грошової одиниці. Зазначалося, що, за рішенням малої ради, було проведено конкурс на найкращі ескізи і зразки виготовлення банкнот. Перевага надавалася друкарні Шульженка за ескізами Нарбута, Кричевського та інших авторів, які зуміли відобразити "дух майбутньої самостійної держави" [10].

Заходи стосовно монополізації державою торгівлі на цукор з метою

уникнення спекуляцій, поміркована політика щодо перерозподілу землі цілком відповідали виваженому курсу Центральної Ради, члени якої намагалися уникнути загострення соціальних протиріч і проводити реформи у "правових межах, без ексцесів, і при збереженні селянських господарств фермерського типу" [11]. Інша справа, що ці кроки не відповідали очікуванням більшості, натомість використовувалися у пропаганді політичними опонентами.

Критика економічної політики періоду визвольних змагань не є метою нашої роботи, але навіть якщо визнати дії національної влади незадовільними, то коротенькі публікації у "Черниговских губернских ведомостях" свідчать про інтерес громадян до роботи Ради, про значні сподівання, які на неї покладалися. У дуже складний час лідери української революції, як могли, намагалися забезпечити нормальну роботу економічної системи, проте не володіли достатніми засобами і не здобули необхідної підтримки населення.

Особливо піднесеним був зміст матеріалів, присвячених розбудові української культури. М.Біляшівський, відомий меценат і один із фундаторів Музею українського народного декоративного мистецтва, у період революційної боротьби очолював Відділ охорони пам'яток старовини і мистецтва при Секретаріаті народної освіти, звертався до співвітчизників із проханням дбайливо ставитися до витворів національного мистецтва. Державний діяч розумів масштаби розрухи і нестатків, але, сподіваючись на поліпшення внутрішнього становища, просив "солдатів, селян, духівництво, інтелігенцію – усіх, хто відчуває тісний зв'язок з рідною країною, – шанувати рідну культуру і не допускати загибелі народного добра" [12]. Пропонувалося у жодному разі не допускати пограбування поміщицьких маєтків і панських дворів, де дуже часто залишалися унікальні документи, стародавні книги, картини, старі меблі. Натомість усі подібні речі потрібно передавати до музеїв, щоб ці надбання могли продемонструвати високий рівень розвитку вітчизняної культури.

Схоже звернення стосується створення Української національної бібліотеки. Оскільки за часів Російської імперії книги українською мовою знаходилися під суворою забороною, дуже важко було сформувати необхідні фонди. Лише у найбільших культурних центрах, Києві та Харкові, де при університетах працювали різноманітні товариства, існувала можливість відкрити українські відділення. Проте створення національної бібліотеки вимагало клопіткої роботи бібліотечно-архівних відділів при Секретаріаті народної освіти. Збирати книги в умовах внутрішньої нестабільності виявилось невдячною справою, оскільки доведені до відчаю

люди часом не розуміли справжньої вартості видань. Тож співробітники Секретаріату через засоби масової інформації закликали усіх за можливістю передавати непотрібні книги до місцевих бібліотек, а особливо дбайливо ставитися до примірників українською мовою. Лише спільні зусилля могли створити таку установу, яка б "задовольнила потреби і звичайного читача, і науковця" [13].

Розвиток культури навіть у критичних економічних умовах залишався пріоритетним завданням лідерів боротьби за розбудову національної державності. Протягом століть українці не мали можливості вільно розмовляти рідною мовою, вивчати історію, досліджувати мистецтво. Тому для ентузіастів порівняно короткий термін визвольних змагань надав безцінну можливість утілювати в життя плани, які ще у 1916 році здавалися фактично неможливими. І їхня робота не залишилася безрезультатною. Наприклад, М.Біляшівський, звернення якого згадувалося вище, не лише зберіг уже наявну колекцію, а й поповнював її цікавими екземплярами.

Щодо зовнішньої політики, то її висвітлює повідомлення про бажання направити делегацію від УНР "на перемовини у Брест-Литовську". Наголошувалося, що, попри так званий федеративний устрій колишньої Російської імперії, українська сторона має право на окреме представництво і буде вимагати врахування власних позицій. Умовами, на яких УНР згодна підписати мир, були насамперед визнання її прав і врахування інтересів [14]. На жаль, наступні номери, у яких планувалося висвітлити роботу делегації, втрачено.

Але зберігся грудневий номер "Ведомостей", у якому було оприлюднено Ультиматум Раднаркому від 4 грудня 1917 року та надано коментарі щодо планів Ради. По-перше, на початку повідомлення зазначалося, що "лише Донський військовий уряд визнав рішення про проголошення УНР" [15] і намагався налагодити співпрацю. Тому незрозумілим здавався навіть привід до Ультиматуму, а його зміст викликав обурення. Після тексту заяви Раднаркому надруковано пояснення Секретаріату зовнішніх справ, у яких висловлювалося занепокоєння відкритим втручанням у справи УНР, порушенням права на самовизначення. І хоча Ультиматум мав негативний вплив на долю української самостійності, Центральна Рада намагалася протистояти більшовицькому наступу і закликала громадян підтримати змагання за незалежність.

У 1917 році "Черниговские губернские ведомости" змінили напрям діяльності. Замість висвітлення політики імперського уряду видання вперше ілюструвало розвиток подій власне в Україні. Навіть друкуючи повідомлення з Петрограда, редакція більше уваги приділяла справам

співвітчизників розбудувати власну державність. І хоча коментарі традиційно залишалися мінімальними, тексти звернень надавалися з Києва, "Ведомости" з "дошки для оголошень" перетворилися на джерело актуальної інформації. Навіть протягом короткого періоду часопис із зняття великодержавного впливу перетворився на об'єктивний засіб масової інформації.

Протягом останнього періоду функціонування "Черниговских губернских ведомостей" у роботі редакції з'являються нові тенденції у висвітленні національно-культурного життя України. До 1917 року в умовах загострення соціально-економічної та політичної кризи уряд намагався усіма можливими засобами не допустити поширення і популяризації національних ідей. Тому на сторінках часопису були зведені до мінімуму історичні та краєзнавчі дослідження. Висвітлення розвитку освіти обмежувалося короткими оголошеннями про діяльність гімназій, семінарій, робітничих майстерень тощо. Лише після Лютневої революції на короткий час видання отримало можливість об'єктивно висвітлювати національно-культурне життя України.

Загалом 1905–1917 роки були досить складними у роботі всіх періодичних видань України. Перша демократична революція, поразка у російсько-японській війні були тривожними сигналами для Російської імперії. Проте уряд не вдався до радикальних демократичних реформ, і суспільство не отримало бажаного полегшення. Навпаки, зміцнюється контроль над суспільно-політичним життям і, відповідно, ускладнюється робота засобів масової інформації.

І лише революція 1917 року зумовила позитивні зміни у роботі "Черниговских губернських ведомостей". Суспільство, в якого з'явилася надія на демократизацію та стабілізацію суспільно-політичного і соціально-економічного життя, отримало змогу ознайомлюватися з новинами, що надходили з Петрограда і Києва, порівнювати повідомлення і робити самостійні висновки. Подаючи неупереджену інформацію, часопис ненадовго вийшов з-під пильного урядового контролю і займався виключно ознайомленням широкого загалу з подіями в Україні та Росії.

Література

1. Овдієнко П.П., Страшко Є.М. Нариси історії України XIX – поч. XX ст. – Ніжин: Аспект, 2000. – С. 350.
2. Там само.
3. Реєнт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна. – К.: Генеза, 2004. – с. 14.

4. Субтельний О. Україна: історія. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – С. 326.
5. Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №44. – С. 3.
6. Там само.
7. Статут Крайового Українського Земельного комітету // Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №44. – С. 3.
8. Мала Рада. Засідання // Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №66. – С. 2.
9. Там само
10. Овдієнко П.П., Страшко Є.М. Нариси історії України XIX – поч. XX ст. – Ніжин: Аспект, 2000. – С. 389.
11. Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №44. – С. 2.
12. Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №44. – С. 3.
13. До справи миру // Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №66. – С. 2.
14. Ультиматум Раднаркому // Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №67. – С. 2.
15. Черниговские губернские ведомости. – 1917. – №67. – С. 3.

О.О.Лейберов

Більшовицький режим на Чернігівщині у 1919 році: труднощі становлення та функціонування нової влади

Останні два десятиліття українська та зарубіжна історична наука практично повністю переглянули основні питання історії нашої країни. Змінилися погляди й оцінки різних історичних подій. Те, що раніше не розглядалося або висвітлювалося односторонньо, знайшло нове, альтернативне трактування. Особливий інтерес дослідників викликає період національно-визвольної революції 1917–1921 років та громадянської війни. Форми державних моделей, методи управління, організація місцевої влади, рушійні та опозиційні сили революційних процесів, зовнішні та внутрішні труднощі становлення правлячих режимів – усе це є об'єктом вивчення вітчизняних та закордонних істориків. Намагаючись розібратися в складних військово-політичних, соціально-економічних та етнокультурних аспектах даного періоду історії України, дослідники прагнуть до відновлення історичної справедливості та уникнення ідеологічних штампів, що були характерні для радянської історіографії. Не останнє місце у цьому посідає вивчення подій регіональної історії, які є складовою частиною загальних історичних процесів, що були характерними для країни в цілому.